

до нових художніх практик. У Чорноморські наукові студії (с. 402–406). Одеса:
Міжнародний гуманітарний університет. <https://surl.li/qznolp>

<https://doi.org/10.31652/3083-7871-2026-3.07>

Наталія Мозгальова
м. Вінниця, Україна

<https://orcid.org/0000-0001-7857-7019>
mozgaliovan@gmail.com

Михайло Бабій
м. Вінниця, Україна

<https://orcid.org/0009-0008-5964-5926>
123misha1230@gmail.com

Ігор Кучер
м. Вінниця, Україна

<https://orcid.org/0009-0006-0204-9360>
igorkucer014@gmail.com

Творчість Філарета Колесси в контексті європейської культури

Анотація. Публікація присвячена творчості українського фольклориста, композитора та музикознавця Філарета Колесси. Проаналізовано його обробки народних пісень, відзначено їх композиторську винахідливість. Розглянуто основні музикознавчі праці, їх роль у становленні української фольклористики.

Ключові слова: запис, музичний матеріал, народна пісня, творчість, український фольклор.

Abstract. The publication is dedicated to the work of the Ukrainian folklorist, composer and musicologist Filaret Kolessa. His arrangements of folk songs are analyzed, their composer's ingenuity is noted. The main musicological works and their role in the formation of Ukrainian folklore are considered.

Keywords: recording, musical material, folk song, creativity, Ukrainian folklore

Сучасний етап розвитку незалежної України характеризується зростанням інтересу до науково-творчого потенціалу провідних учених-українців, які зробили значний внесок у скарбницю європейської культури. Одним з них є Філарет Михайлович Колесса – видатний український фольклорист, музикознавець, композитор. Він є прикладом багатогранного вченого-фольклориста, в якому поєдналися обдарування та інтереси музиканта та філолога. За свідченням С. Грици, музично-фольклористична спадщина Ф. Колесси виросла на базі «кропіткої збирацької діяльності, безпосередніх зв'язків з фольклором у самих його джерел» (Грица, 1962, с.3). Крім цього, вона уособлює живий зв'язок між українським музикознавством дорядянського і радянського періоду.

Мета – ознайомлення з творчістю українського фольклориста, музикознавця та композитора Філарета Колесси.

Інтерес до творчості Філарета Колесси постійно зростає. Особливе зацікавлення викликає його наукова діяльність у галузі музичної фольклористики. Його погляди на фольклор, його історичне значення та демократичну сутність є непересічним явищем європейської культури. Його обробки українських народних пісень «як значний пласт культури, акумулюють риси національної самоідентичності, ментальності, свідомості», дають історичну ретроспективу розвитку українського пісенного фольклору (Мозгальова, Новосадова & Лученко, 2023, с.42).

Цікавитись фольклором Ф. Колесса почав ще у гімназії, коли зібравши багатий фольклорний матеріал був прийнятий до студентського самоосвітнього гуртка. Першими обробками народних пісень були «Ой дуб та й на дуба», «Ой коню ж мій коню», «Ой поїхав Дребеньоха», які отримали схвальний відгук О. Ніжанківського. На першому конкурсі, організованому товариством «Боян» в 1892 році, він отримав нагороду за хорові обробки «Вулиця» та «На щедрий вечір». Слідуючи художньо-музичним настановам М. Лисенка, він створює «Обжинки» – етнографічні картинки з народного побуту, що відтворюють обрядові традиції, пов'язані зі збиранням урожаю. В них Ф. Колесса проявляє багато творчої винахідливості, зберігаючи при цьому красу старовинних народних мелодій.

Прогресивні мистецькі тенденції того часу позначились на обробках народних пісень зі збірника «Наша дума». В ньому відібрані мало відомі галицькі народні пісні, записані самим автором або його братом І. Колессою. Матеріал збірника є різноманітним за своїм змістом. В ньому представлені історичні пісні, пісні про кохання та жіночу долю, пісні нового походження («жовнярські» – «Ой ти. Зоре, зоре вечірняя»). В музичній мові цього збірника помітне збагачення композиторської техніки: зустрічається контрастна та імітаційна поліфонія («Журо моя, журу», «Ой закувала сива зозуленька», «На вулиці дудка грає»), вільна імітація («Дівчина моя», «Через річку гребелька»), елементи хорової оркестровки з підкресленням тембрових властивостей хорових голосів («На вулиці скрипка грає») і тембрових контрастів («Понад чорне море»), музичний діалог («А хто іде», «Татунцю старенький»). За визначенням С. Грици, збірник «Наша дума» став своєрідним підсумком «найактивнішого періоду композиторської творчості Ф. Колесси» (Грица, 1962, с.26). Разом з іншими циклами («Козаки в піснях народних», «Квартети на чоловічий хор») збірник «Наша дума» сприяв становленню національної композиторської школи, сприяв активному пропагуванню народної творчості, вихованню національно освіченої молоді.

Важливою складовою творчої діяльності Ф. Колесси є фольклористична. В дослідженні музичного фольклору карпатських українців Ф. Колесса майже не мав попередників. Перші записи музичного фольклору, опубліковані в 1903 році, були музичним додатком до книги Ф. Шухевича «Гуцульщина»,

включають гуцульські танцювальні мелодії, мелодії для скрипки, трембіти, сопілки та фляри, коломийки, весільні пісні. Багато цікавого музичного матеріалу автор зібрав у полтавській експедиції, організованій Л. Українкою та К. Квіткою.

Слід відзначити значний внесок Ф. Колесси в розвиток українського музикознавства. В перше на сторінках преси він виступає у 1895 році з рецензіями на роботи М. Лисенка «Народні музичні інструменти на Україні», О. Кониського «Т.Г. Шевченко», Я. Новицького «Малоросійські пісні». У 1905 році він видає збірку «Огляд українсько-руської поезії», в якій наголошує, що ніякі границі не можуть розірвати єдності великого народу, який поєднує історична традиція, тисячолітня культура, багата мова, народна поезія (Колесса, 1905, с. 83).

Більш цікавою роботою стала музикознавча розвідка «Кілька слів про збирання і гармонізування народних пісень з доданням листів Микола Лисенка» в якій автор виявляє себе поборником художньо-естетичних принципів композитора. В роботі про «До питання про український музичний стиль», опублікованій у 1907 році, Ф. Колесса виступає за зближення композиторської та народної творчості.

Найціннішим досягненням вченого є робота «Ритміка українських народних пісень», яка стала підсумком початкового етапу його досліджень в галузі словесного та музичного фольклору» (Грица, 1962, с.29). В цій праці він в історичному контексті показав розвиток ритміки в українському народнопісенному фольклорі, визначив типові ритмічно-структурні форми, що становлять специфічні національні ознаки. На прикладі українських народних пісень він простежує перехід від вільної речетативності до своєрідних народних метрів та більшої самостійності мелодії, яка підпорядковує текст. Звертає увагу на фактори, що впливали на симетрію ритміки вірша та мелодії; відзначає роль наголосів в українській народній пісенності; наголошує на ролі паралелізмів, алітерацій, асонансів у вирівнюванні пісенного вірша і мелодії. Заслугою Ф. Колесси є те, що він перший провів систематизацію ритмічних форм українського пісенного фольклору, показав основні структурно-ритмічні типи, що утворилися в народній пісні на основі взаємодії ритміки слова та музики (Грица, 1962, с.34).

Грунтовністю та виваженістю відзначається праця «Мелодії українських народних дум», в якій автор подав цікаві відомості про співаків-кобзарів. Матеріали збірника розподілені за територіальним принципом, систематизовані за митцями з метою виявлення індивідуального стилю кожного, а також визначення популярності дум в різних регіонах України. В збірнику наведено 64 варіанти дум, які розподілені на дві групи: думи, в яких відображено час турецько-татарських набігів («Маруся Богуславка», «Самійло Кішка», «Прощання козака») і думи, присвячені подіям визвольної боротьби 1648-1654 років («Корсунська битва», «Хмельницький і Барабаш», «Похід на Молдавію»). Емоційне забарвлення дум є різним, деякі з них подібні до

голосіння, що виявляється в тематично-сюжетній основі. Більшість дум написані в дорійському ладу, що відповідає образно-психологічному змісту та емоційній настроєності виконавця. Цінним положенням праці Ф. Колесси «Мелодії українських народних дум» є визначення дум як твору музичної декламації. Праця є першою в українській фольклористиці роботою, що знайомила «з великою кількістю народних співців-кобзарів та їх багатим і різноманітним репертуаром» (Грица, 1962, с.41).

Отже, творчість Ф. Колеси є важливим внеском в розвиток української науки та культури. Творча співпраця з М. Лисенком, Л. Українкою, І. Франком сприяли глибшому розумінню української народної пісні, її популяризації далеко за межами країни. Вивчення композиторської, музикознавчої та фольклористичної спадщини Ф. Колеси є важливим для підготовки майбутніх музикантів, адже питання «художньої освіченості, вихованості, духовності молодого покоління» (Барановська & Мозгальова, 2019, с.32) в наш час є надзвичайно актуальним.

Список використаних джерел:

1. Грица. С. (1962). Ф.М. Колесса. Київ: Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури.
2. Колесса Ф. М. (1905). Огляд українсько-руської поезії». Львів.
3. Мозгальова Н.Г., Новосадова А.А., Лученко О.В. (2023). Роль українських народних пісень у музично-естетичному та патріотичному вихованні майбутніх вчителів мистецьких дисциплін. *Наукові записки Серія: Педагогічні науки. "Академії культури і мистецтв" Закарпатської обласної ради*, 3, 41-45.
4. Барановська І.Г., Мозгальова Н.Г. (2019). Поліхудожня освіта майбутніх вчителів мистецьких дисциплін: проблеми і перспективи. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти*, 22 (27), 31-37.
5. Solovei, V., Marushchak, O., Shymkova, I., Krasylnykova, I., & Zuziak, T. (2025). Exploring the Impact of Art Education on Socialization in Multicultural Classrooms: A Survey Study of Ukrainian Students. *Rotura – Revista De Comunicação, Cultura E Artes*, 5(1). 113-127. <https://publicacoes.ciac.pt/index.php/rotura/article/view/322>; URL: <https://publicacoes.ciac.pt/index.php/rotura/issue/view/44> <https://doi.org/10.34623/557r-xk89>

<https://doi.org/10.31652/3083-7871-2026-3.08>

Оксана Марущак,
Дмитро Висоцький,
Тетяна Біль

м. Вінниця, Україна
<https://orcid.org/0000-0003-0754-6367>
e-mail: oksana.marushchak@vspu.edu.ua

ЗАГАЛЬНІ РИСИ ТРАДИЦІЙНОГО ВБРАННЯ РЕГІОНУ ПОДІЛЛЯ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.

Анотація. У тезах розглянуто загальні риси буденного, святкового та обрядового вбрання населення Поділля другої половини XIX – початку XX ст. Схарактеризовано загальноукраїнські та регіональні риси традиційного костюма: комплексність ансамблю, сезонна варіативність складових елементів, функціональна диференціація оздоблення. Проаналізовано крій і матеріалознавчий аспект натільного одягу в контексті повсякденного та святкового побуту подільської спільноти.

Ключові слова: Поділля, традиційне вбрання, народний костюм, етнографія, обрядова культура, регіональна традиція.

Abstract. The theses examine the general features of everyday, festive, and ritual attire of the Podillia population during the second half of the 19th and early 20th centuries. The study characterizes both pan-Ukrainian and regional features of the traditional costume, including the complexity of the ensemble, seasonal variability of its components, and the functional differentiation of its decoration. Furthermore, the author analyzes the cut and materials of underclothing within the context of the daily and festive life of the Podillian community.

Keywords: Podillia, traditional attire, folk costume, ethnography, ritual culture, regional tradition.

Традиційний народний костюм є одним з найважливіших елементів матеріальної та духовної культури українського народу. Вивчення його регіональної специфіки в межах конкретних історико-етнографічних областей дозволяє не лише реконструювати повсякденний і святковий побут минулих епох, а й виявити механізми формування та вираження локальної ідентичності. Визначальною рисою традиційного вбрання подолян, яка однаковою мірою простежується у буденному, святковому й обрядовому різновидах, є його принципова комплексність (Ніколаєва, 1996, с. 84). Святковий народний ансамбль формувався за рахунок усієї сукупності структурних елементів: натільного одягу, поясного (основного і допоміжного), плечового, а також сезонних різновидів верхнього вбрання, поясів, головних уборів, взуття, прикрас і різноманітних доповнень. Цей ансамбль одягали на великі церковні свята, щонеділі під час богослужіння та в інші урочисті дні чи події.

Обрядові комплекси вбрання місцеві жителі використовували у весільній (на сватання, заручини, весілля), родинній (хрестини) та поховальній (коли проводжали людину в останню путь) обрядовості. Така тенденція пояснюється тим, що вона вважалася важливим соціальним виразником людини у суспільстві, інформуючи про її майновий і сімейний стан, вік, приналежність до певної нації, регіональні, субрегіональні та іноді й локально-зональні особливості тощо (Білан & Стельмахук, 2000, с. 152-154).

Структура буденного строю, на відміну від святкового, характеризувалась мінімалізованим складом компонентів. У теплу пору року повсякденний ансамбль обмежувався натільним і поясным одягом, поясом та відповідними простими головними уборами і прикрасами оберегового характеру. У прохолодні сезони до нього долучалися верхній одяг і взуття. Подекуди на рівні локальних традицій фіксується також включення плечового одягу та окремих доповнень до костюма. Як зазначає Г. Стельмашук, принципово важливою рисою буденного вбрання є або повна відсутність декору, або його мінімальна кількість, що прямо контрастувало з пишним оздобленням святкових та обрядових ансамблів (Стельмашук, 2013, с. 118).

Окремої уваги в контексті досліджуваної теми заслуговує практика повторного використання зношених святкових сорочок у якості буденних. Подільські селянки вдавалися до характерного прийому: коли нижня частина вишиваної сорочки, яка виготовлялася переважно у «додільному» крої (тобто суцільним полотнищем без окремої підтички), зазнавала значного зношення, стару нижню частину підрізали або відпорювали, а натомість пришивали нову підтичку з грубішого та менш вибіленого полотна. Така підтичка могла замінюватися кілька разів аж до повного зношення верхньої, прикрашеної частини виробу.

Водночас існувала й протилежна тенденція. Найбільш кошовні та трудомісткі зразки святкового вбрання, зокрема сорочки, виконані в складній техніці «білим по білому» або повністю вкриті обереговою вишивкою (особливо характерне для Буковинського Поділля та наддністрянських районів Західного Поділля), берегли надзвичайно ретельно й не переводили у повсякденний ужиток. Висока вартість матеріалів і значні часові витрати на виготовлення такого одягу зумовлювали ощадливе ставлення до нього. Подібні сорочки-вишиванки передавалися у спадок або заповідалися для поховання (Причепій & Причепій, 2007, с. 42).

На буденних сорочках, пошитих безпосередньо для щоденного носіння, декор або відсутній взагалі, або зведений до простих орнаментальних мотивів навколо вирізу горловини, по краях нагрудного розрізу чи нагрудної кокетки, рідше – по низу рукавів чи по долу підтички. Нерідко майстрині обмежувалися суто технологічним оздобленням, зокрема, оздоблювальними швами по лініях крою, горловині та низу рукавів. Цей підхід відображав раціональну логіку господарювання, за якої функціональні вироби повсякдення не потребували надмірних витрат ні матеріалу, ні майстерності.

З погляду конструктивного рішення буденні натільні вироби Поділля відповідали загальноукраїнській традиції (Матейко, 1996, с. 28-30). Найпоширенішими були тунікоподібні сорочки та пізніші форми з нагрудно-плечовими або плечовими вставками (локально іменованими «гестками»), а також з нагрудними кокетками. Конкретний набір деталей і кількість полотнищ у станках визначалися шириною домотканого полотна, яке подільські ткачі виробляли в середньому завширшки близько 50 сантиметрів. За умови